

16. YÜZYILDAKİ BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN TÜRKÇE DİVANLARINDA GÜL VE ANLAM İLGİLERİ¹

Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN

Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Serpil AKGÜL

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu

ÖZ

Bu çalışmamızda 16. yüzyıl divan şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Nev 'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî ve Muhibbî divanlarından hareketle çiçeklerin sultanı ve en seçkini olarak kabul edilen gülün, söz konusu divanlarda nasıl ve hangi anlam ilgileriyle kullanıldığı örnek beyitler aktararak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada daha önce bir çalışmada ele alınan konu burada geliştirilerek makale boyutları içinde özellenmiştir. Ayrıca kimi örnekler seçilip azaltılarak önem derecesine göre gülün mana ilgisi olduğu düşünülen tasavvur ve kullanımlar 44 alt başlık altında ele alınmıştır.

Bu şekilde çalışmadan yararlanma ve görme imkânı olmayanlar için bir özet çalışma ve kılavuz hazırlanmış, ulaşılan sonuçları bilim dünyasıyla paylaşma amacı hedeflenmiş, çalışmanın sonuna ilave olarak konunun boyutlarının genişliğini göstermek adına "taranan divanlara göre gül ile ilgili tasavvur ve kullanımlar" bir tablo haline getirilerek dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 16. yüzyıl divan şiiri, divan, gül, anlam ilgisi.

THE ROSE AND ITS SEMANTIC RELATIONS IN SOME 16TH CENTURY POETS' TURKISH DIVAN

ABSTRACT

In this work, we tried to express how the rose called as a sultan and the most prominent flower, was made use of which sense of relations by giving sample couplets from such 16th century divan poets as Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Nev 'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî and Muhibbî.

¹ Makalenin geliş tarihi: 03.07.2014

Makalenin kabul tarihi: 19.09.2014

In the work the subject which was dealt before, was summarized with respect to essay format by expanding herein. Also, some examples were selected and reduced, and according to their significance level, the envisage and usage which was thought to have meaning relation with rose, were handled under the 44 subtitles.

The summary and guide were prepared for those who have no chance of utilizing and seeing, the obtained results were intended to share with science world, in addition to the end of work and for the sake of showing the with of subject's extend, "the envisage and usage of rose according to the searched divan" is presented to those concerned.

Keywords: 16th century divan poetry, divan, rose, meaning relation.

GİRİŞ

Kışın yapraklarını döken, dikenli, beyaz, sarı, pembe veya kırmızı çiçekli ve çalı görünüşünde bir bitki türü olan ve Türkiye'de 25 kadar yabancı türü bulunan gül, (Baytop, 2007: 123) taç yaprakları katmerli olan keskin kokulu bir çiçektir (Genç, 2007: 205). Anayurdu Asya olan güller, çalı ya da tırmanıcı formunda gelişen bitkilerdir. Minyatür güller 20-40 cm; bodur güller 20-80 cm.; tek gövdeli baston gülleri ise 20-150 cm. boylarındayken sarmaşık ve tırmanıcı güller ise 8-10 metreye kadar boy atabilmektedir (Ebcioğlu, 2008: 183). Orta Asya'da çok eskiden beri yaban gülünün yetiştiği bilinmekle birlikte kırmızı gülün Homeros'un yaşadığı dönemde Yunan adalarıyla Trakya üzerinden Batı'ya ulaştığı tahmin edilmektedir (Özkırmımlı, 2004: 578).

En çok ılıman iklimi seven gül, çiçek uzmanları tarafından yılda bir defa ilkbaharda açanlar ve bir yılda birkaç defa açan güller (yediveren gülü) olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Bunların dışında kokulu ve kokusuz olan, az veya çok katmerli yetişen güller de bulunmaktadır (Hayat Ansiklopedisi, 1962: 1394). Renkleri ise beyazdan başlayarak pembe, sarı ve kırmızıya kadar gitmektedir (Meydan Larousse, 1971: 413).

Kültürümüzde gül motifi yaygın olarak süsleme sanatlarında dolayısıyla taş oymacılığında, çini, seramik, duvar resimleri ve kumaşlarda, kitap cilt ve tezhiplerinde, mezar taşlarında öte yandan mânilerde, türkülerde, deyimler ve atasözlerinde, ninnilerde, ağıtlarda, ilâhilerde, halk hikâyelerinde ve kıssalarda karşımıza çıkmaktadır (Kurnaz, 1996a: 221-222).

Divan şiirinde en çok sözü edilen çiçek olan gül, aynı zamanda bir cennet çiçeğidir. Hz. İbrahim ateşe atıldığında gül bahçesine düşer (Pala, 2012: 171-172). İlahi güzelliği ve ihtişamı mükemmel bir şekilde yansıtan gül (Ayvazoğlu, 1992: 87) Divan edebiyatında genel olarak sevgiliyi temsil etmekte, Doğu'da Türk, Arap, Fars ve Hint edebiyatlarında da geniş bir yer tutmaktadır. Doğu'da gül konusu, ilk kez İran ve Hint edebiyatında işlenmiştir; Türk edebiyatına ise Fars edebiyatından geçmiştir (Meydan Larousse, 1971: 413).

Divan edebiyatında gül, rengi ve biçimi yönünden birçok şeye benzetilmiş veya birçok şey güle teşbih edilmiştir. Muhsin Macit'in de belirttiği gibi gül, divan edebiyatında tek başına saltanatını ilan etmiş marûf bir çiçektir

(Macit, 1996: 52). Divan şairleri tarafından soyut bir kavram olan güzellik, sevgilinin güle teşbih edilmesiyle somutlaşır. Şöyle ki divan şiirinde sevgili yanakları, yüzü, dudağı, endamı ile adeta bir gül bahçesi gibidir. Sevgilinin saçları menekşe, yanakları gül, dudağı goncadır (Akgül, 2013: 23):

Zülfi benefşe ârızı gül goncedür lebi
Eylen nazâra bâri gül ü gülistân tutun

Muhibbî, G. 1609 - 2

Ayrıca Gül, Klasik Edebiyatımızın manzum hikâye konularından Gül ü Bülbül mesnevilerinin kahramanlarından birisi ve sevgili durumundadır. Bülbülün de âşık durumunda olduğu bir aşk hikâyesi şeklinde ele alınan bu hikâyelerde mecaz, alegori ve temsil büyük yer tutar. Bu hikâyenin de etkisiyle bütün nazım türlerinde gül konusu çok işlenmiş, herhangi bir beyitte geçen gül ve bülbül unsurlarının arkasında bu efsaneye telmih edilerek, daima seven ve sevilenin varlığı düşünülmüştür (Erdoğan, 1989: 115). Ancak bu yazıda konuya yalnızca gül açısından bakılarak gülün anlam ilgileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Aynı şekilde yine bu yazı, genel olarak klasik Türk şiiri ve gülü anlatmaktan da öte adı geçen 16. yüzyılın önemli sekiz divan şairinin gülü hangi anlam ilgileriyle tasavvur ettikleri ve kullandıklarını nispeten ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu tasavvur ve ilgi aşağıda maddeler halinde ve örnek beyitler aktarılarak kısa ve özlü ifadelerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Gül ile İlgili Tasavvur ve Kullanımlar²

1- Gül-Ay

Bazı beyitlerde gül ile ay arasında ilgi kurulduğu görülmektedir. Bu ilgi ayın beyaz bir gül olarak hayal edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

² Bu çalışma özette de belirttiğimiz gibi bir tez çalışmasına dayanmaktadır. Doğal olarak çalışmayı makale boyutlarında sınırlandırmak için örnekler azaltılmış ve gül ile ilgili tasavvur ve kullanımların ancak bir kısmına yer verilebilmiştir. İlgili unsurların tamamı ise çalışmanın sonunda yer alan tabloda verilmiştir. Tarama yaparken, *Bâkî Dîvânı*, Küçük, Sabahattin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011; *Fuzûlî Divanı*, Akyüz, Kenan- Beken, Süheyl-Yüksel, Sedit-Cunbur, Müjgan, Akçağ Yayınları, Ankara 2000; *Hayâlî Divanı*, Tarlan, Ali Nihat, Akçağ Yayınları, Ankara 1992; *Nev'î Divanı*, Tulum, Mertol-Tanyeri, M. Ali, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977; *Yahyâ Bey-Dîvan*, Çavuşoğlu, Mehmed, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977; *Usûlî Divanı*, İsen, Mustafa, Akçağ Yayınları, Ankara 1990; *Zatî Divanı* cilt: I, Tarlan, Ali Nihat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967; *Zatî Divanı* cilt: II, Tarlan, Ali Nihat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970; *Zatî Divanı* cilt: III, Çavuşoğlu, Mehmed-Tanyeri, M. Ali, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987; *Muhibbî Dîvânı*, Ak, Coşkun, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987 esas alınmıştır.

Hayâlî'nin bir beytinde ay, beyaz bir güle benzetilmiştir. Şair beyaz gül ile ay arasında renk ve şekil yönünden benzerlik kurmuş; ay, her gece âlemlere gülümseyen bir ak gül olarak hayal edilmiştir (Kurnaz, 1996b: 471):

Kadri bağında şehin bir ak gülüsün ey kamer
Bu ferahtan her gece âlemlere handân mısın

Hayâlî, K. 20 - 9

Zatî'nin beytinde ise gül ile ay; şafağın kızılığı ile lalenin kırmızılığı arasında ilgi kurulmuştur. Çiçekler, sanki yıldız olmuş gökyüzünde dolaşmaktadır:

Geldi bir hoş dem yine eflâki döndürdi yeri
Gül kamer lâle şafak ezhâr necm-i zâhiri

Zatî, G. 1815 - 1

2- Gül-Defter

Gül, Divan edebiyatında yapraklarının çokluğu dolayısıyla çeşitli hayallere konu olmuştur. Bunlardan biri de gülün taç yaprakları dolayısıyla defter olarak tasavvur edilmesidir. Bu tasavvurlar; gül defterinin dürülmesi, goncanın renkli yapraklarına sevgilinin dudağının vasıflarının yazılması ve gül defterinden duaların okunmasıdır.

Bâkî, goncanın renkli yapraklarını, sevgilinin kırmızı dudağının vasıflarının yazıldığı bir defter olarak hayal eder:

Gonca mecmû'asının her varak-ı rengîni
Vasf-ı la'l-i leb-i dil-dâruma bir defterdür

Bâkî, G. 189 - 2

Padişah (sevgili) bağa giderek yüzünü gösterdiğinde gonca ve gülün defteri dürülür. Çünkü şaire göre sevgilinin güzelliği karşısında gülün güzelliği sönük kalmaktadır:

Seyr-i bâg idüp o şeh çün eyledi dîdâr 'arz
Gonca vü gül itmesünler defter ü tûmâr 'arz

Nev'î, G. 208 - 1

Muhibbî, bülbülü gül bahçesinin dersini okurken görür. Bülbül bazen gül defterinden devamlı okunması âdet olan duaları okur:

Bülbülü gördüm yine ders-i gülistânı okur
Geh döner gül defterinden vird-i sübhânı okur

Muhibbî, G. 917 - 1

3- Gül Yapağı-Dil

Bazı beyitlerde gül yapağı ile dil arasında hem kırmızılığı hem de şekli bakımından ilgi kurulmuştur. Mesela Fuzûlî bir beytinde gül yapağını şekli itibariyle dile benzetmektedir. Şair, her gül yapağı gamı şerh eden bir dildir; bülbül gülü görünce boşuna inlemez, demektedir. Sevgiliyi sembolize eden gül, âşık konumundaki bülbülün aşkına karşılık vermediği için gülün dilinden daima gamlı sözler dökülür, bu yüzden de bülbül devamlı inlemektedir. Yani bülbülün inleyişi boşuna değildir:

Bir zebândır şerh-i gam takrîrine her berg-i gül
Eylemez bî-hûde gül gördükde efgân andelib

Fuzûlî, G. 34 - 2

4- Gül-Hz. Mûsâ

Beyitlerde gül ile Hz. Mûsâ'nın "yed-i Beyza" mucizesi arasında da ilgi kurulduğu görülmektedir. Hayâlî Bey, ak gül ile beyaz el arasında benzerlik kurarken, Hz. Musa'nın "yed-i beyza" mucizesine telmihte bulunmuştur (Kurnaz, 1996b: 548). İsrailoğulları peygamberlerinden olan Hz. Musa, elini koynuna sokup beyaz nurlu çıkarması, asâsının büyük bir yılanı dönüşmesi, asâsıyla Nil nehrini ikiye bölmesi gibi mucizelere mazhar olmuştur. Allah'ın Hz. Musa'ya "Elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz çıksın" hitabı üzerine Hz. Musa elini koynuna sokup çıkarınca eli bembeyaz bir nur olmuştur (Güftâ, 2004: 153-155):

Çekti âvâze-i Dâvudunu her bülbül-i mest
Yed-i Beyzâsını arz eyledi gül Mûsâ-vâr

Hayâlî, K. 2 - 4

Benzer bir ilgiyle Muhibbî de bir beytinde gülün, dünya Firavununu imana davet etmek için sanki Musa gibi beyaz el mucizesini gösterdiğini ifade eder:

Dehr Fir'avnın meger îmâna da'vet itmege
Gösterür mu'ciz yed-i beyzâyı Mûsî-vâr gül

Muhibbî, G. 1704 - 8

5- Gül-Göz

Beyitlerde gül ile göz arasında kurulan ilgi hem âşığın kanlı gözyaşı dökmesi ve gülün kırmızı rengi hem de gülün yuvarlak şekli itibariyle göze benzemesi dolayısıyladır.

Kanlı gözyaşı döken göz kırmızı güle benzer. Dert bahçesinde âşığın gözleri, iki tane kızıl güldür. Âşığın kanlı gözyaşı dökmesi bu gülleri terü taze tutmak içindir:

Dü çeşmüm bâg-ı mihnetde iki dâne kızıl güldür
Anı ter tutmaga dem dem sirişküm su seper hânüm

Zatî, G. 916 - 4

Fuzûlî ise gülü, yuvarlaklığı sebebiyle göze benzetir. Şair, "*Bahçeye bu yanak ve lâ'l gibi dudak ile gir dolaş. O zaman gonca sana gönül kanını, gül de kan yaş döken gözü gösterebilir.*" demektedir (Tarlan, 2001: 68):

Bâğa seyr et bu ruh ü lâ'l ile kim gonca vü gül
Göstere hûn-ı dil ü dâde-i hun-bâr sana

Fuzûlî, G. 20 - 5

6- Gül-Kelle-i 'Adu (Düşman Kafası)

Hayâlî Bey, bir beyitte gül ile düşmanın kanlı başı arasında ilgi kurmaktadır. Bu tasavvura göre mızrağın ucundaki düşmanın başı kana batmıştır; bu durumda, düşman başı, ucunda gül olan düzgün bir fidana benzer:

Nîzen üzre kana müstağrak adûnun kellesi
Benzer ol mevzûn nihâle kim ucunda var gül

Hayâlî, K. 12 - 16

7- Gül-Kitap

Gül, bazı beyitlerde deftere benzetildiği gibi yine yaprakları hasebiyle kitaba da benzetilmiştir. Fuzûlî, içinin açılması için kederli zamanında gül kitabını açmak için ansızın gül bahçesine girdiğini söyler:

Cihânda dün mükedder-hâtır idim fâl-i feth için
Bu gün gül-zâre girdim gül kitâbın açmağa nâ-geh

Fuzûlî, Tercî'i B. 3 - 4

8- Gül-Köpek İzi

Hayâlî Bey, bir beyitte sevgilinin köpeklerinin izini dikensiz gül şeklinde tasavvur etmektedir:

İtlerin izine geldim Husrevâ yüz sürmege
Gülşeninde âlemin oldur bana bî-hâr gül

Hayâlî, K. 12 - 19

9- Gül-Kulak

Bazı beyitlerde gül ile kulak arasında da ilgi kurulduğu görülmektedir. Kulak kıvrımlıdır, gül de kat kat yapraklıdır. Gül, kulağına altın işlemeli küpe taksın diye bülbül, goncanın potasında katkısız, saf altın elde eder. Goncanın içindeki sarı tohumlar onun altınlarıdır. Bülbül, goncanın potasında altını arıtır saf hale getiriyor:

Pûtesinde goncanın zer hâlis eyler andelib
Gûşvâre etmege kulağına zerkâr gül

Hayâlî, K. 12 - 2

Nev'î, beytinde teşbih ve teşhisle yani benzetme ve kişileştirmeye gülün, seher vakti Cem'in kadehinin hikâyesini dinlemek için kulak tuttuğunu, lalenin ise bu hikâyeye karşısında şaşkınlığından ağzının açık kaldığını söylemektedir:

Gül tutdı kulak lâle açup agzını kaldı
Gülşende seher kıssa-i câm-ı Cem açıldı

Nev'î, G. 467 - 4

Taşlıcalı Yahyâ ise aşağıdaki beytinde "Bülbüller zühd hâli ile keçeler giyip derviş oldular; güller de onların tesbihini dinlediler." demektedir:

Hâlet-i zühd ile bülbüller nemed-pûş oldılar
Anlarun tesbihine güller kamu gûş oldılar

Taşlıcalı Yahyâ, G. 114 - 1

Bâkî'nin, devrin padişahı Kânûnî'nin ölümü üzerine kaleme aldığı meşhur mersiyesinde de "gülün hasretle yollara kulak tuttuğunu" görüyoruz:

Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksün intizâr

Bâkî, Mus. IV - 5

Cihan padişahı Kânûnî'nin beytinde ise âşık, gonca ağızlı sevgilinin gül yüzünü gül bahçesinde övdüğü zaman goncaların nefesi tutulur, güller ise her taraftan kulak verip dinlerler:

Gül yüzün medh eylesem gülşende ol gonce-femün
Gonceler dem-beste güller her taraftan gûş ider

Muhibbî, G. 629 - 4

10- Gül-Bînâgûş (Bünâgûş)

Bâkî bir beytinde sevgilinin kulak memesini güle, küpesini de gülün üzerindeki çiy tanesine benzetmiştir:

Miyânun rişte-i cân mı gümüş âyîne mi sînen
Bünâgûşunla mengûşun gül ile jâledür gûyâ

Bâkî, G. 6 - 4

11- Gül-Mecmûa

Gülün bazı beyitlerde daha önce defter ve kitaba benzetildiğini görmüştük. Bazı beyitlerde ise gül, taç yaprakları bakımından mecmua ile ilişkilendirilir. Bülbül, gülün mecmuasının varaklarını (yapraklarını) bazen okur bazen de ağlar. Bu durumda ya gözyaşı su olduğu için sürh, mai ve siyah gibi farklı renklerdeki mürekkebin üstüne akınca mürekkep bozulur ve sayfa rengârenk olur, ya da kanlı gözyaşından gül mecmuasının yaprakları kızıla boyanır, renklerin:

Gâh aglar geh okur bülbül gülün mecmu'asın
Eşk-i çeşmümden gülün evrakını rengîn ider

Muhibbî, G. 482 - 2

Fuzûlî ise seher vakti bahçede gezdiğini, gülün mecmuasını açarak, bu matla'ı ezberlediğini, söylemektedir. Gülün yapraklarını açması ve şiirler ezberlemesi hâfızların seher vakti Kur'an-ı Kerim'i ezberlemesini çağrıştırmaktadır (İpek 2008: 47):

Seyr-i bâğ ettim seher gördüm açıp mecmû'asın
Hıfz edip bu matla'ı eylerdi istihzâr gül

Fuzûlî, K. 9 - 21

12- Gül-Micmer (Buhurdan)

Gül, Bâkî'nin bir beytinde micmer olarak karşımıza çıkmaktadır. Micmer, içinde tütsü yakılan kaba verilen isimdir (Devellioğlu, 2002: 643). Bâkî, bir beyitte gül ile micmer (buhurdan) arasında ilgi kurarak, gül buhurdanında sabah vakti öd ağacı yahut odun bile yakılsa gül bahçesi tarafından bahar rüzgârı güzel kokular getirir, demektedir:

Micmer-i gülde nesîm-i subh-gâhı 'ûd-sûz
Safha-i gül-zârda bâd-ı bahârî 'itr-sâ

Bâkî, G. 8 - 4

13- Gül- Süpürge (Cârûb)

Divan şiirinde ferrâş, yani temizlikçi, işini sabahleyin gördüğü için sabah rüzgârı ile birlikte kullanılmaktadır (Pala, 2012: 154). Nev'î, bir beytinde

"Sabah rüzgârı eline gül destesinden süpürge alsın olur; gül bahçesinin rüzgârı onun yoluna hizmetçi olur." demektir. Güller yan yana deste oluşuyla süpürgeyi andırır:

Eline alsın olur deste-i gülden cârûb
Yoluna olmağa ferrâş nesîm-i gülzâr

Nev'î, K. XXIII - 26

14- Gül-Tarak (Şâne)

Gülün üzerindeki yeşil yapraklar ve dikenini, şairlerin gülü tarak şeklinde hayal etmesine sebep olmuştur. Gülün dikenini onun tarağıdır. Gül, yeşil yapraklarıyla yeşil renkli bir tarak olup, bu bahaneyle sevgilinin saçlarına takılmıştır. Gülün üzerindeki yeşil yapraklar renk ve şekil bakımından yeşil bir tarak olarak hayal edilir:

Berg-i sebzinden yine kılmış zümürürd şâne gül
Ol bahâneyle takılmış sünbül-i cânâna gül

Nev'î, G. 281 - 1

15- Gül-Yara

Beyitlerde teşbih yoluyla renk ve şekil bakımından gül ile yara arasında da ilgi kurulur. Gül bahçesine benzeyen sînede yara gülleri açılır ya da gül gibi yaralar açılır. Sevgilinin bakışlarının okları yani kirpikleri âşığı sonbahar yaprağına döndürür:

Açıldı zahm gülleri gülzâr-ı sînede
Döndürdü nice sûreti berg-i hazâna tîğ

Hayâlî, K. 6 - 24

Bâkî ise beytinde gönlü, kuşa teşbih ederek, "Gönül kuşu bülbül gibi inlese şaşılmaz; çünkü gül gibi taze yaralar bağrımdan eksik olmaz." demektir:

Eksük olmaz sîneden gül gibi tâze dâğlar
Nâleler kılsa 'aceb mi mürğ-i dil bülbül gibi

Bâkî, G. 492 - 3

Yahyâ da ise âşık, "gülen gül" yani sevgili bir an baksın diye ağlamaktan göğsüne gül gibi yaralar dizmektedir:

Ağların sîneme güller dizerin dâğumdan
Güle baksun diyü bir lahza gül-i handânım

Taşlıcalı Yahyâ, G. 284 - 3

16- Gül-Âlim - Kâmil

Taşlıcalı Yahyâ, bir beytinde, gülün güzel kokusu ile âlim ve kâmil insanlar arasında ilgi kurmuştur. Şair, bilgili insanların gülün hoş kokusu gibi güzel kokular saçtığını, cahil ve zalim olanların ise diken gibi horlanıp, onlardan nefret edildiğini ifade eder:

'Âlim ü kâmil gibidür bûy-ı ra'nâ ile gül
Zâlim ü câhil gibi hor oldu menfûr oldu hâr

Taşlıcalı Yahyâ, K. 11 - 8

17- Gül-Asker

Nev'î, divanında yer alan bir beyitte asker ile gül arasında ilgi kurmuştur. Gül ve sümbül askeri tûğ çektiği zaman, çimenliğin kumandanı ve askerlerin başı lale olur:

Tâ kim çekile tûğ-ı sipâh-ı gül ü sünbül
Lâle ola ser-leşker u sâlâr-ı çemenzâr

Nev'î, K. XIX - 21

18- Gül-Ayâz

Gül, sevgili olunca bülbül de âşık olur. Sevgilinin adı bazan Leyla, bazan Şirin bazan da aşağıdaki beyitteki gibi Mahmud olur. Aynı şekilde âşığın adı da değişik Şark edebiyatında: Kimi Mecnun olur, kimi Husrev olur kimi de Ayâz. Tabi gül ve bülbül arasında bir naz niyaz ilişkisi de vardır. Çünkü gül sultanı nazlandııkça şuride bülbül de niyazını artırır.

Hayâlî ve Muhibbî bu bağlamda gül ile Gazneli Mahmud'un kölesi ve mahbûbu olan Ayâz (Onay 1993: 279) arasında ilgi kurmuştur. Ayâz, güzelliğin ve aşkın simgesi olup divan edebiyatında saç ve Sultan Mahmud'a olan sadakatiyle anılmaktadır (Zavotçu, 2006: 41). Gazneli Mahmud'un Ayâz'a olan aşkı şark edebiyatında işlenmiş, bazı şairler Mahmud u Ayâz adlı eserler meydana getirmişlerdir (Onay, 1993: 280).

Hayâlî Bey de alıntılıdığımız bu beytinde "*Leylâ'nın saçı sümbül, Mecnun'un yarası lâle; bülbülün gönlü perişan, gül ise zamanın Ayâz'ı olmuştur.*" demektedir. Ayâz, bu beyitte de "zülûf" ile birlikte anılmıştır:

Sünbül oldu zülûf-i Leylâ lâle Mecnun dağdır
Bülbül-i aşüfte-dil Mahmûd-ı vakt Ayâz gül

Hayâlî, G. 307 - 2

Muhibbî ise gül-Ayâz, bülbül-Mahmud arasında ilgi kurmuştur. Güller Ayâz, bülbül de Mahmud olmuş; bülbül yalvardıkça gül de daha fazla nazlanmışır:

Bülbülü Mahmûd idinmişler olup güller Ayâz
Bülbül artursa niyâzı naz ider turmaz gül

Muhibbî, G. 1699 - 3

19- Gül-Ayyâr

Ayyâr, *hilekâr, dolandırıcı; zeki, kurnaz* anlamına gelmekle birlikte divan edebiyatında genellikle hilekâr anlamında olumsuz bir kişilik olarak sunulmaktadır (Zavotçu, 2006: 42) Fuzûlî, bir beytinde hüs-n-i ta'lille gülü "ayyâr" olarak nitelendiriyor ve gülün hile ile goncanın hokkasını kaybettiğini söylüyor. Bir nevi gözbağcılık yapmış oluyor. Bu yüzden de gül, hilekâr olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca hokkabazların içine bir şey koyarak el çabukluğu ile kaybettikleri su kadehi şeklindeki yuvarlak kaba da hokka denilmektedir (Pakalın, 1983: 845).

Aslında hokka halindeki goncaların açılarak güle dönüşmesini sağlayan bahar rüzgârıdır. Beyitte geçen "renk" sözcüğü, renk, hile ve şekil-sûret anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

Kıldı pinhân goncenin lu'b ile gözden hokkasın
Bulmak olmaz hiç reng ile zihî ayyâr gül

Fuzûlî, K. 9 - 15

20- Gül-Çeşme-i Hayvân

Muhibbî, bir beytinde gül ile içene ölümsüzlük bahşettiğine inanılan “çeşme-i hayvân” arasında ilgi kurmuştur. Şair, ölümlerin gülü koklayınca hayat bulmalarına şaşırılmamak gerekir; çünkü gülün hayat çeşmesi olduğu bir gerçektir, demektedir:

Mürdeler bû itdüğince bulalar tan mı hayât
Fi'l-mesel olmuş durur san çeşme-i hayvân gül

Muhibbî, G. 1757 - 4

21- Gül (Gonca)-Çocuk (Tıfl)

Bazı beyitlerde gül ile çocuk arasında da ilgi kurulmuştur. Mesela Nev'î, bir beytinde gülü bir çocuk olarak düşünmüş ve gülün üzerindeki şebnemi onu sert rüzgârdan korumak için üzerine titreyen anne olarak hayal etmiştir (Sefercioğlu, 2001: 439):

Nâ-geh gezend irişe diyü bâd-ı serdden
Şebnem çemende tıfl-ı gülün ditrer üstine

Nev'î, G. 426 - 3

Hayâlî de bir beytinde goncaları çocuk olarak tasavvur etmiş ve onların yüzlerinin her sabah dadıları tarafından gül suyu ile yıkandığını söylemiştir:

Dâye-veş bâd-ı goncaların gülşende
Her seher tâze gülâb ile yüzün pâk eyler

Hayâlî, G. 180 - 4

Bâki ise Bahâriyye'sinde bulut dadısı, küçük çocuklara yapıldığı gibi, goncaların başına çiğ tanelerinden akçe dizer, diyerek goncaları çocuklara, bulutu dadiya, çiğ tanelerini de akçeye benzetmiştir. Beyitte bulutun dadiya benzetilmesi, çiçekleri yağmurla besleyip büyütmesi dolayısıyladır (İpekten, 2008a: 60-61; Elçin 1993: 127):

Dâye-i ebr yine goncalarun şeb-nemden
Başına akçe dizer niteki etfâl-i sığâr

Bâkî, K. 18 - 11

22- Gül-Defterdar

Gül ile defterdar arasında da ilgi kurulduğu görülmektedir. Mesela Nev'î bir beytinde “*Dîvân-ı Hümayun gül bahçesi meydanına döndü. Bu bahçenin sümbülü Tuğrâ-yı Sultanî, gül de defterdarıdır.*” (Gökay, 2002: 101) diyerek defterdarı gül olarak hayal etmektedir:

Şekl-i dîvân-ı hümayûn oldu sahn-ı gülsitân
Sümbülü tuğrâ-yı sultânî vü defterdâr gül

Nev'î, K. XXXI - 9

Benzer bir kullanım Hayâlî'nin beytinde de vardır:

Şâha arz etmeğe mülk-i çemenin mahsülün
Elde evrâk tutar güller olup defterdâr

Hayâlî, K. 2 - 9

23- Gül-Devşirme

Askerlikle ilgili hususlarda da gül karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Hıristiyan halkın çocukları arasından seçilen devşirmeler, kızıl aba denilen kırmızı üst dolaması giydirilip merkeze gönderilir; belli bir eğitim sürecinden sonra yeniçeri olmaya hak kazanınca da yeniçeri kıyafeti giyerlerdi. Bu kıyafetin bir parçası da önceleri keçeden yapılmış bir başlıktır (Pakalın, 1983: 444-445-623). Nev'î'nin bir beytinde gül ile devşirme dolayısıyla devşirmelerin giydiği ucu sivri bir başlık türü olan külâh arasında ilgi kurulmuştur:

Kızıl külâh ile devşürmedür gül ü lâle
Geyer yeniçeriler gibi tâc-ı zer nergis

Nev'î, K. XXVIII - 5

24- Gül-Derviş (Kalender, Sâ'il)

Beyitlerde gül ile derviş arasında da ilgi kurulmuştur. Gül bazen el açan bir dilenci bazen de kalender gibi cerre çıkan biri olarak tasavvur edilmiştir.

Kayık biçiminde ağaçtan veya bakırdan olan keşkül, dilenci çanağına verilen isimdir. Eskiden medrese öğrencileri ramazan aylarında köylere ve kasabalara gidip imamlık eder, vaazlarda bulunur, Kur'ân okurlar ve yaptıkları hizmetlere karşılık zahire, zekât gibi karşılıklar toplarlarmış. Buna "cerr" denir (Gökay, 2002: 106). Hayâlî, bir beytinde bülbülün yuvasını dilendiklerine keşkül ederek gül, cerr için kalender gibi kapına geldi, demektedir:

Âşiyân-ı bülbülü deryûzeye keşkûl edip
Cerr için dergâhına geldi kalender-vâr gül

Hayâlî, K. 12 - 20

Fuzûlî ise gülün açılması ve "el açmak" deyiimi arasında ilgi kurarak gülü, el açarak dilenen bir dilenciye benzetmiştir. Şair, "*Yapraklarının üzerindeki çiy tanesi mi, yoksa gül dilenci gibi el açıp (Kânûnî'nin) lütuf hazinedarından şahlara layık değerli inci mi almıştır.*" (Güftâ, 2013: 225) demektedir:

Katre-i şeb-nem midir yâ el açıp sâ'il kimi
Hâzin-i lütfundan almış lü'lü'-i şeh-vâr gül

Fuzûlî, K. 9 - 50

25- Gül- Âl-i beyt

Bâkî, çiçeklerle süslü bahçeyi Hz. Muhammed'in etrafında çiçeğin yaprakları gibi dizilen ashabinın oluşturduğu safâ meclisine benzetmektedir (Turan, 2010: 119). Beyitte Âl-i beyt güle; sahabe zümresi ise çiçek topluluğuna benzetilmektedir:

Döndi safâda encümen-i Mustafâya bâg
Hayl-ı şükûfe zümre-i Eshâb u Âl gül

Bâkî, G. 308 - 3

26- Gül-Hz. İsâ, Hz. Meryem

Nev'î, bir beytinde “*Gül, bahar rüzgârının nefesiyle toprakta can buldu; onları İsâ ve Meryem’e benzetsem ne olur.*” diyerek Cebrâil’in Hz. Meryem’e ruh üflemesiyle Hz. İsâ’ya hamile kalmasına telmihte bulunuyor. Şair, bahar rüzgârını Cebrâil’in nefesi, Hz. Meryem’i toprak, Hz. İsâ’yı ise gül olarak tasavvur etmiştir (Sefercioğlu, 2001: 27):

Cân buldı gül nesîm-i bahâr ile hâkde
Benzetsem anları n’ola ‘İsâ vü Meryem’e

Nev’î, G. 440 - 4

Benzer bir kullanımı Fuzûlî’nin bir beytinde de görüyoruz. Şöyle ki Fuzûlî, “*Gül ağacı, rüzgârın tesiriyle goncalara hamile kaldı; Cebrâil’in nefesiyle Meryem’in İsâ’ya hamile kalması gibi.*” demektedir:

Bâddan goncelere hâmile oldu gül-bün
Öyle kim İsi’ye Cibrîl deminden Meryem

Fuzûlî, K. 24 - 5

27- Gül-Hz. Muhammed

Kültürümüzde gül, güzelliği sebebiyle Hz. Muhammed’i temsil eder. Divan edebiyatında da gül, baharda goncasını parçalayıp açmasıyla adaleti, huzuru ve sevinci temsil eden Hz. Muhammed’e teşbih edilmiştir (Genç, 2007: 205). Bu teşbihin sebebi ise Hz. Muhammed’in göğsünün yarılıp kalbinin açılması, ilimle doldurulması ve arındırılması rivayetidir (Güftâ, 2004: 192).

Fuzûlî, Su Kasidesi’nin bir beytinde, gülü güzelliği dolayısıyla Hz. Muhammed’in yüzüne benzetmektedir. Şair, “*Bahçıvan boşuna yorulmasın; gül bahçesini sele versin, mahvetsin. Çünkü bin gül bahçesini sulasa senin yüzün gibi bir gül açılmaz*”; öte yandan ikinci anlamla istediği kadar çok sulasa da alacağı ürün, özendiği ürün kadar kaliteli ve güzel olamayacaktır (İpekten, 2008b: 80; Akarsu, 2007: 96) demektedir. Söz konusu beyitte Hz. Peygamber’in yüzü ile gül arasındaki benzeşim bakımından bir mukayese yapılmış ve Hz. Peygamber’in yüzü, eşi benzeri bir daha bulunamayacak olan bir gül olarak tasavvur edilmiştir:

Suya versin bağ-bân gül-zârı zahmet çekmesin
Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gül-zâre su

Fuzûlî, K. 3 - 4

Nev’î ise gül bahçesi ile Ka‘be, siyah bulutla Ka‘be’nin örtüsü, gül ile “nûr-ı Mustafâ” arasında ilgi kurarak; her köşede Hz. Muhammed’in nuru vardır, sanki gül şimşek çakar, demektedir. Şair, Hz. Muhammed’in nûrunun şimşek gibi parlak olduğunu ifade etmektedir:

Gülsitân Beytü’l-harem’dür perdesi ebr-i siyâh
Berk urur gül sanki nûr-ı Mustafâ her gûşeden

Nev’î, G. 333 - 2

Muhibbî de Türk şiirinin şafağı Yunus'un "Gül Muhammed teridir"³ diyen, "Sarı Çiçek" ilahisindeki gibi gülün seçkin olmasını Hz. Muhammed'in terini döktüğü zaman Allah tarafından orada gül bitirilmesi yahut Hz. Peygamberin terinin gül gibi kokması inancına bağlar:

Çün 'arak dökdi Muhammed anı gül bitürdi Hakk
Anun içindür Muhibbî olduğu mümtâz gül

Muhibbî, G. 1753 - 5

28- Gül-Hz. Süleyman'ın Mührü, Nakşı

Hz. Süleyman, Divan şiirinde ismi sıkça zikredilen peygamberlerden biridir. Nev'î de bir beytinde çiçeklerin sultanı olarak kabul edilen gülü, Hz. Süleyman'ın mührü veya nakşı olarak tasavvur ederek "*Gül sultanının tahtını rüzgâr taşısaya yaraşır.*" demektedir:

Gülşenün her kıt'ası mühr-i Süleymân nakşıdır
Yaraşur şâh-ı gülün tahtın götürse rüzgâr

Nev'î, K. XV - 2

29- Gül-Hz. Yûsuf

Taradığımız divanlarda gül, "Yûsuf-ı gül-çihre, Yûsuf-ı gül" gibi tamlamalar içinde, güzelliği ile Hz. Yûsuf'a teşbih edilir. Ayrıca gülün hoş kokusu ile Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusu arasında hüsn-i ta'lil yoluyla ilgi kurulurken, diğer taraftan bazı beyitlerde Hz. Yûsuf'un gömleğinin yırtılmasına nisbetle "gül-pîrehan" terkibi kullanılmaktadır.

Usûlî, bir beytinde hüsn-i ta'lil sanatıyla gülün kokusunu, Hz. Yûsuf'un gömleğinden aldığını söylemekte aynı zamanda göze benzetilen nergisin gözlerinin açılması ile, oğlu Yûsuf'un gönderdiği gömleği gözlerine sürünce Hz. Yakûb'un gözlerinin yeniden görmeye başlaması arasında da bağlantı kurmaktadır:

Aldı bû gül Yûsufun pîrâheninden şöyle kim
Nergîs a'mâ iken açıldı gözü Ya'kûb-vâr

Usûlî, K. 3 - 9

Züleyha'nın Hz. Yûsuf'un gömleğini arkadan yırtması, şairler için ilham kaynağı olmuş; gülün gonca halinden gül haline gelişi bu hadiseye teşbih edilmiştir (Tökel, 2000: 316). Mesela Fuzûlî bir beytinde kapalı olan goncanın, Züleyha'nın halvetinden, eteği yırtılmış olarak çıkan Yûsuf'a benzediğini söyler. Yani gonca, Hz. Yûsuf'un eteği gibi yırtılarak açılmaktadır:

San Züleyhâ halvetidir gonca-i der-beste kim
Çıktı andan dâmen-i çâkiyle Yusuf vâr gül

Fuzûlî, K. 9 - 9

³ Yunus'un bu mısraından hareketle günümüz şairlerinden Sadettin Kaplan da bir şiir yazmıştır. Bkz. İsmail Çetişli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hazret-i Peygamber ve Gül", <http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/tanzimat-sonrasi-turk-siirinde-hazreti-peygamber-eylul-2012>, Erişim 30.06.2014, saat 01.17

30- Gül (gonca)-Hokka

Bazı beyitlerde hokka ile gonca arasında da ilgi kurulmuştur. Hokka, içine mürekkep, macun, boya vb. konan yuvarlak kaba verilen isimdir (Pakalın, 1983: 845).

Zâtî'nin bir beytinde gonca, içi ferahlık veren bir ilaçla dolu hokkaya teşbih edilmiştir. Goncanın hokkası, ferahlık veren bir ilaçla doludur. Bu öyle bir ilaçtır ki bütün âlem onun sırlarıyla sarhoş olmuştur. Bu ilaç ise şüphesiz gül suyudur:

Yâkûfî müferrih tolu her hokka-i gonca
Eyler anun esrârı kamu 'âlemi bî-hûş

Zatî, G. 586 - 4

Muhibbî ve Taşlıcalı Yahyâ, gül suyunun baş ağrısına (sudâ) iyi geldiğini belirtir:

Derd-i ser başda anup 'ârızını yaş döker
Anun için ki sudâ"un derdi gülâb ile giçer

Muhibbî, G. 657 - 3

Başumda hûn-ı zahmı derd-i serden kurtarur cânı
'Aceb olmaya bu kim gül suyu def,,-i sudâ,, eyler

Taşlıcalı Yahyâ, G. 112 - 6

Goncanın hokkasında şifalı gül suyu bulunur:
Bulunur her derde istersen gülistanda devâ
Hokkasında goncenin san kim şifâ cüllâbı var

Fuzûlî, G. 74 - 4

31- Gül (Gonca)-İstanbul

Taşlıcalı Yahyâ, İstanbul'u anlattığı Şehrengiz'inde İstanbul'u cennet içinde bir goncaya benzetir. "*Can gözünü ha harfî gibi açık tut, İstanbul cennet içinde bir goncadır ha.*" diyerek okuyucuyu uyarır:

Açuk tut cân gözün hâ gibi gûyâ
Behişt içinde bir goncadur ol hâ

Taşlıcalı Yahyâ, 8

32- Gül-Berf (Kar)

Beyaz gül, hem yaprakları hem de rengi dolayısıyla kar tanelerine benzetilmektedir. Bâkî, "*Felek bahçivânı, beyaz gül yaprağını yolarak kar gibi yollarına saçtı.*" demektedir:

Berg-i gül-i sefidi yolup bâg-bân-ı çarh
Mânend-i berf yollarına eyledi nisâr

Bâkî, K. 9 - 6

33- Gül-Kaside

Gül, Nev'î'nin bir beytinde kaside ile birlikte ele alınmıştır. Nev'î, "Hikmetü'l-Ahrâr Gül-i Sad-berg Berây-ı Sultân Murâd" başlıklı şiirinde yazdığı kasideyi gül ile ilişkilendirmiştir. Şair, yaradılış bahçesinden yüz yapraklı bir gül koparır ve onu merhamet sahibi olanlara saygın bir hatıra olarak sunar. Şairin hatıra olarak sunduğu ise yazdığı kasidedir:

Bâg-ı tab‘umdan kopardum bu gül-i sad-bergi ben
Sundum insâf ehline bir yâdigâr-ı mu‘teber

Nev’î, K. XII - 96

34- Gül-Sultan

Divan şairlerinin zihin dünyasında, yaşadıkları dünya ile kozmik dünya arasında bir ilişki ve yansıma vardır. Mesela gökteki gezegen ve yıldızların sultanı güneşe yerdeki hayvanların sultanı da aslandır.. Dolayısıyla bu düzlemde çiçeklerin sultanı da güldür. İşte Hayâlî Bey de bir beytinde gül ile sultan arasında ilgi kurmaktadır. Şair, teşbihle gül şahına nevrüzün kazasker olduğunu söylüyor:

Kâzi asker oldu gül şâhına nevrûz-ı şerîf
Gece gündüz geldiler ana berâber durdular

Hayâlî, G. 54 - 3

Aynı benzetmeye birçok yerde rastlayabilirsek de Fuzûlî’den bir örnekle yetiniyoruz:

Çemen eyâletine oldu nasb -ı husrev gül
Hevâya ebr-sıfat hükmün etmeğe icrâ

Fuzûlî, K. 1-2

35- Gül-Kefen

Usûlî’nin bir beytinde gül ile kefen arasında ilgi kurulmuştur. Şair, “*Ey lâle yanaklı, gam dikeninden can veren bülbüllere taze gül yaprağından kefen yarasır.*” diyerek âşığın kefeninin gül yaprağından olması gerektiğini söylemiştir:

Hâr-ı gamdan cân veren bülbüllere ey lâle-ruh
Yarasır olsa kefen berg-i gül-i sîrâbdan

Usûlî, G. 109 - 4

36- Gül (Gonca)-Leylâ

Taşlıcalı Yahyâ, bir beytinde gülün tomurcuğu anlamında kullanılan gonca ile Leylâ arasında nazlı olmaları bakımından ilgi kurmuştur. Goncalar sanki Leylâ gibi nazlanarak yüzlerini göstermekte yani açmaktadır:

Âblar Mecnûn olup söyler yabana fi’l-mesel
Goncalar Leylâ gibi bin nâz ile açmış ‘izâr

Taşlıcalı Yahya, K. 11 - 7

37- Gül (Gonca)-Mehdî

Mehdî, kıyamet gününden önce ortaya çıkarak doğru inancı ve adaleti sağlayarak halkı mutluluğa kavuşturacağına inanılan kişidir (Sarıkçioğlu-Yavuz, 2003: 369-374; Hançerlioğlu, 1984: 306). Aynı zamanda Mehdî, lâkap olarak da kullanılır. Divan şiirinde övülen kişi Mehdî olarak vasıflandırılmaktadır (Pala, 2012: 301-302).

Fuzûlî de on iki imamdan (eimme-i isna aşer) her bir imamın bir çiçeğe benzetildiği kasidesinin bir beytinde goncayı Mehdî’ye benzetir:

Vakt oldu gonce açıla gül hurdesin zâhir kıla
Mehdi zuhûrunu bile fâş ede sırrını kazâ

Fuzûlî, K. 8 - 26

38- Gül-Pamuk /Yara

Gül, bazen de beyaz ve kırmızı rengi ve yara üstüne pamuk konulmasından dolayı yara ve pamuğa benzetilmiştir. Pamuk anlamına gelen “penbe” kelimesi beyitlerde hem renk hem de pamuk anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Âşığın bedeni pembe güller ya da pamuktan beyaz güller gibi baştan aşağı yaradır, ancak âşık yine de Allah’a şükreder, çünkü sevgilinin gamıyla âşığın bedeni, adeta gül bahçesine dönmüştür. Beyitte yara üzerine basılan kanlı pamuk, dolayısıyla gül, pamuğa benzetilmektedir (Sefercioğlu, 2001: 440).

Açılmış penbeden güller ser-â-ser cismi dâg ancak
Bihamdi'llah gamunla 'âşıkâ dâg üstü bâg ancak

Nev'î, G. 227 - 1

39- Gül-Peykân

Fuzûlî, bir beytinde okun ucundaki sivri demir anlamında gelen peykân ile gül arasında ilgi kurarak peykânı taze gül yaprağına benzetir. Tarlan'a göre bu ilgi okun küçük bir yaprağına benzemesi ve kanlı olduğu için kırmızı olması dolayısıyladır. Tarlan, beyti şu şekilde nesre çevirmiştir: “*Senin kana bulanmış temreninin hayali daima gözümün önünde. Ben bununla bahtiyarım. Sanki o temrenlerin her biri taze bir gül yaprağıdır*” (Tarlan, 2001: 86-87):

Gözde hûn-âlûde peykânın hayâliyle hoşum
Her biri gûyâ ki bir berg-i gül-i terdir bana

Fuzûlî, G. 14 - 4

40- Gül-Ok (Tîr)

Nev'î bir beytinde gülfidanı ile ok (tîr) arasında ilgi kurmaktadır. Bu ilgi sevgilinin kirpikleri dolayısıyladır. Sevgilinin ok gibi yaralayıcı kirpikleri dolayısıyla can alıcı bakışları vardır. Nev'î, bu beyitte sevgilinin ok gibi kirpiklerini gülfidanına teşbih eder. Âşığın canı bir gül bahçesidir ve âşık bu bahçeye, kalbe batan okları yani kirpikleri tıpkı bir gülfidanı gibi dikmek ister:

Nihâl-i gül gibi gülzâr-ı cânuma dikeyin
Bu cism-i hâkûme gönder o tîr-i dil-dûzı

Nev'î, G. 470 - 3

41- Gül-Şehbâz (Doğan)

Gül, doğan olup halkın elinin üstünde gezdiğinden beri sümbülün gönlü perişandır, lâlenin ise boynunda bağ vardır:

Sümbülün gönli perîşân lâlenün boynında bâg
Halk elden ele gezdürür olup şehbâz gül

Muhibbî, G. 1753 - 3

42- Gül-Şiir

Divan şairleri, şairliklerini övmek için gül ile şiir arasında da ilgi kurmuşlardır. Mesela Nev'î, bir beytinde şiirlerini bir cennet gülü olarak

vasıflandırmış; âhir zamanda gelecek olan ve insanları dinden saptırmak için kıyametten önce ortaya çıkacağına ve olağanüstü güçleri olduğuna inanılan Deccal’i (Demirci-Sarıtoprak, 1994: 67-72; Hançerlioğlu, 1984: 66) ise şiiirlerinde kusur arayan ve eşeğe benzetilen rakipleri için sıfat olarak kullanmıştır (Sefercioğlu, 2001: 38):

Gül-i bihişt iken eş’ârumuz kıyâmetdür
Ayıklamakda ‘alef gibi her har-ı deccâl

Nev’î, Muk. 2 - 7

Muhibbî ise şiiir poetikasıyla ilgili görüşlerini beyan ettiği bir beytinde tatlı şekerle bal hiç bir olur mu, diyerek ateşli ve yakıcı şiiirlerini güle, başkalarınınkini ise laleye benzetir:

Şi’r-i pür-sûzum benüm gül lâledür eş’âr-ı gayr
Şekker-i şîrîn ile kande bir ola engübîn

Muhibbî, G. 2278 -3

43- Gül-Tâcir

Gül, içindeki sarı tohumlarıyla şairlerin hayal dünyalarında altını çağrıştırmaktadır. Muhibbî, bir beytinde gül ile tâcir (tüccar) arasında ilgi kurmuş ve çaresiz bülbülün sabır malını almak için gül tüccarının gonca heybesini açarak altın (gülün içindeki sarı tohumlar) gösterdiğini söylemiştir:

Almaga sabrı metâ‘ın bülbül-i bî-çârenün
Gonce hemyânın açup gül tâciri zer gösterür

Muhibbî, G. 875 -3

44- Gül-Çalgıcı

Beyitlerde gül ile çalgıcı arasında da ilgi kurulduğu görülmektedir. Gülün yuvarlak bir şekilde seher vaktinde açılması, Kânûnî’nin meclisinde çalgıcı olmak için her sabah eline zilli kasnağa geçirilmiş kursak zarından oluşan bir çalgı aleti olan tefi alıp bülbülden musiki dersi alması şeklinde güzel bir sebebe bağlanarak açıklanmıştır (Güftâ, 2013: 226):

Olmak için mutrib-i bezmi tutup bir dâ’ire
Öğrenir her subh bülbülden fen-i edvâr gül

Fuzûlî, K. 9- 46

Zatî’nin beytinde ise peş peşe teşbihler sıralanmış; gül, tef çalan bir çalgıcı olarak algılanmış; gonca ve bülbüle de bu eğlencede rol verilmiştir (Bayram 2001: 166).

Def tutar gül gonca düblek nây-zendür ‘andelîb
Dumrısuz oynadur ey Zâtî bu demler şâ’iri

Zatî /G1815/7

Buraya kadar maddeler hâlinde verilen gül ile ilgili tasavvur ve kullanımların dağılımı taranan divanlara göre şöyledir:

Tablo-1: Taranan Divanlara Göre Gül ile İlgili Tasavvur ve Kullanımlar

Bâkî	yüz, yanak, dudak, gelin, sine, âşık, gözyaşı, pîrâhen, dâmen, câme, libâs, kabâ, şarap, kan, gönül, ateş, la’l,
------	--

	defter, evrak, göz, kadeh, kebûter (güvercin), dil, Hüsrev, kâğıt, kulak, kuş, bînâgûş (bünâgûş), la'l tac, micmer, para, tabak, yara, Attâr, Mânî / Nigâristan, ayna, Mushaf, sâkî, Divan, dünya, endam, Hz. Yûsuf, çocuk, kar, Âl-i beyt
Fuzûlî	yüz, yanak, dudak, gözyaşı, pîrâhen, dâmen, câme, şarap, kan, ateş, şem', la'l, evrak, göz, gönül, kadeh, çalgıcı, kâğıt, hokka, kitap, mecmûa, dil (zebân), peykân, otağ, minber, sikke, âşık, attâr, ayyâr, çivi, derviş (sa'il), duvar, gönül, Hz. Muhammed, Hz. Îsâ/Hz. Meryem, Hz. Yûsuf, Mehdi, Rüstem Paşa, İbrahim Paşa, Kânûnî Sultan Süleyman, Ayas Paşa
Hayâlî Bey	yüz, yanak, dudak, sevgili, gelin, yara, gözyaşı, pîrâhen, dâmen, kabâ, köpek izi, kan, kadeh, ateş, ay, defter, mecmûa, el, kelle-i 'adu (düşman kafası) kulak, la'l tac, sikke, âşık, attâr, Attâr, Ayâz, çocuk, câmi, çadır, defterdar, derviş (kalender), dünya, güneş, Hz. Yûsuf, kazasker, komutan, Matla'ı Envâr, padişah, pamuk, Sâhib-i Esrâr, sâkî, tuzak, tûtî
Muhibbî	yüz, yanak, dudak, yatak (pister), şiir, beyit, mecmua, yara, gözyaşı, kadeh, pîrâhen, divan, yaka, defter, sâkî, tüccar, şehbâz (doğan), çeşme-i hayvân, Hz. Muhammed, Hz. Yûsuf, Hz. Musa, Ayâz, evrak, ateş, kulak, dâmen, padişah, kan, el, gazel, endam, otağ, mânâ
Nev'î	yüz, yanak, dudak, gelin, âşık, pîrâhen, destâr, dâmen, libâs, girîbân, kabâ, şarap, kan, ateş, mum, defter, el, evrak, göz, kadeh, kulak, para, nüsha, süpürge, tabak, tarak, yara, Attâr, ayna, çivi, çocuk, defterdar, devşirme, dünya, gazel, ok (tîr), güneş, sâkî, pamuk, mushaf, kaside, komutan, Lüccetü'l-ebrâr, yatak, şiir, yuva, Hz. Muhammed, Hz. Îsâ, Hz. Süleyman'ın mührü, nakşı, Hz. Yûsuf
Taşlıcalı Yahyâ	yüz, yanak, dudak, pîrâhen, tûlbend, câme, libâs, girîbân, kemhâ, ateş, el, kulak, yara, çadır, dünya, güneş, Hz. Yûsuf, komutan, ma'ârif, mahzen-i esrâr, sâkî, yıldız, âlim -kâmil, Leylâ, İstanbul
Usûlî	yüz, yanak, tûlbend, dâmen, kan, evrak, kitap, mecmûa, dünya, Hz. Yûsuf, kefen, ma'ârif
Zâtî	yüz, yanak, dudak, âşık, gözyaşı, pîrâhen, câme, şarap, kan, ateş, ay, el, evrak, göz, kadeh, kulak, kuş, la'l tac, tabak, yara, divan, dünya, endam, Hz. Yûsuf, hokka, külhân, çalgıcı, yıldız

Gülün anlam ilgileri yanında divan şiirinde sayı olarak da diğer çiçeklere göre büyük bir kemiyet oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Yavuz Bayram'ın bir çalışmasından sayı bakımından bütün çiçeklerin toplamının güle yetişemediği görülmektedir. Söz konusu çalışmada verilen bilgilere göre gül; taranan divanlarda (Şeyhî, Cem Sultan, Karamanlı Aynî, Mesîhî, Mihrî Hatun, Adlî, Necâtî, Amrî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Helâkî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî, Nef'î, Nâbî, Mezâkî, Kafzâde Fâ'izî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî, Sükkerî, Şeyhülislâm Es'ad, Şeyhülislâm İshâk, Nedim, Şeyh Gâlip) tek başına toplam 6206 kez kullanılarak en çok adı geçen çiçek olurken, diğer çiçeklerin (nesrîn, nesteren, lâle, şakâyık, sümbül, nergis, yâsemin, menekşe, reyhân, sûsen, erguvân, karanfil, nilüfer, şebbûy, za'ferân/safran, zambak, buhûr-ı meryem, leylâk, mercânköşk, sedâb/sedefotu, lisânüssevr/sığırdili) hepsinin toplamının ise 3478 olduğu görülmektedir. Ayrıca Bayram'ın, tablo ve grafik verilerine göre çiçeklerden en çok 16. yüzyılda bahsedilmiştir (Bayram, 2007: 217-218).

SONUÇ

Gül, bilindiği gibi yüzyıllar boyunca çiçeklerin sultanı olarak daima tahtında hüküm sürmüştür. Gül, taranılan divanlarda da kendisine yakışır derecede yer bulmasıyla bir kez daha bunun haklı bir sultanlık olduğunu adeta ilan etmiştir. Kimi zaman ezeli âşığı bülbülün, kimi zaman da kavuşamayan iki sevgili Arzu ile Kamber'in aşklarına mezarları üstünde biterek tanıklık eden gül, daima her türlü hâliyle şairlerin vazgeçilmez bir ilham kaynağı olmuştur. Divan şairleri de güllere derin mânâlar yüklemişler ve bu durumu eserlerinde sıklıkla dile getirmişlerdir.

Kültürümüzde gül, her şeyden önce Hz. Peygamber'in sembolü olması dolayısıyla bundan sonra da daima kıymet verilip anılacak ve şairlerin hayal dünyalarında kendine yer bulmaya devam edecektir. Bundan sonra yapılacak çalışmalar da hiç şüphesiz gülün divan şiirindeki kullanımının yaygınlığını ispat edecek nitelikte olacaktır.

KAYNAKLAR

- AKARSU, Kâmil (2007), *Adına Aşk Dediler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AK, Coşkun (1987), *Muhibbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara .
- AKGÜL, Serpil (2013), *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zâtî*, CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- AKYÜZ, Kenan- BEKEN, Süheyl- YÜKSEL, Sedit- CUNBUR, Müjgan (2000), *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1992), *Güller Kitabı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

BAYRAM, Yavuz (2001), *Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansıma Biçimleri ve Anlam Çerçevesi*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun.

BAYRAM, Yavuz (2007), “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies*, cilt: 1, volume: 2/4, Fall 2007, s. 209-219.

BAYTOP, Turhan (2007), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1977), *Yahyâ Bey-Dîvan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed- TANYERİ, M. Ali (1987), *Zatî Divanı*, cilt: III, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

DEMİRCİ, Kürşat-SARITOPRAK, Zeki (1994), *DİA*, “Deccal” maddesi, cilt: 9, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2002), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.

EBCİOĞLU, Nejat (2008), *Sevgili Bahçem*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul

ELÇİN, Şükrü (1993), *Türk Edebiyatında Tabiat*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

ERDOĞAN, Kenan (1989), *Fuzûlî Divanı'nda Kozmik Alem ve Tabiat*, Çukurova Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı ABD Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

GENÇ, İlhan (2007), *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*, kendi yayını, İzmir.

GÖKYAY, Orhan Şaik (2002), *Güçlük Nerede Seçme Makaleler 3*, İletişim Yayınları, İstanbul.

GÜFTÂ, Hüseyin (2004), *Divan Şiirinde İlim*, Akçağ Yayınları, Ankara.

GÜFTÂ, Hüseyin (2013), *Fuzûlî Divanı'nda Gül*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, The Journal of International Social Research Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26 Bahar 2013 Spring, s. 217-239.

HANÇERLİOĞLU, Orhan (1984), *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hayat Ansiklopedisi (1962), “Gül”, cilt: 3, Hayat Yayınları.

İPEK, Abdulmuttalip (2008), *Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

İPEKTEN, Haluk (2008a), *Bâkî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.

İPEKTEN, Haluk (2008b), *Fuzûlî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.

İSEN, Mustafa (1990), *Usûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KURNAZ, Cemal (1996a), “Gül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 14, İstanbul, s. 219-222.

KURNAZ, Cemal (1996b), *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

KÜÇÜK, Sabahattin (2011), *Bâkî Divânı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

MACİT, Muhsin (1996), *Gelenekten Geleceğe*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Meydan Larousse (1971), *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, "Gül", cilt: 5, Meydan Yayınevi, İstanbul.

ONAY, Ahmet Talât (1993), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

ÖZKIRIMLI, Atilla (2004), *Türk Edebiyatı Tarihi*, cilt: 1, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

PALA, İskender (2012), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem- YAVUZ, Yusuf Şevki (2003), *DİA*, "Mehdi" maddesi, cilt: 28, Ankara

SEFERCİOĞLU, M. Nejat (2001), *Nev'î Divânı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara.

TARLAN, Ali Nihat (1967), *Zatî Divanı* cilt: I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

TARLAN, Ali Nihat (1970), *Zatî Divanı*, cilt: II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

TARLAN, Ali Nihat (1992), *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

TARLAN, Ali Nihat (2001), *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

TÖKEL, Dursun Ali (2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ Yayınları, Ankara.

TULUM, Mertol- TANYERİ, M. Ali (1977), *Nev'î Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

TURAN, Selami (2010), "Müzeyyel Gazelde Gül", *Gül Kitabı, Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Editörler: Bilal Kemikli, Selami Turan, Isparta Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları:1, Isparta, s. 117-124.

ZAVOTÇU, Gencay (2006), *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara.